

Felthåndbok

Velkommen til bienes verden!

3. utgave

SamBi
samarbeid for bier

Bildekreditering

- Forside: «Åkerhumle *Bombus (Thoracobombus) pascuorum* (Scopoli, 1763)» (CC BY 3.0) by Arnstein Staverløkk, artsdatabanken.no
- Side 4: «*Volucella bombylans*. Hover fly mimic» (CC BY 2.0) by gailhampshire, flickr
- Side 6: «*Halictus eurygnathus*» (all rights reserved) by Krister Hall, SLU-Artdatabanken
- Side 7: «Blåklomme (Melitta haemorrhoidalis)» (CC BY-NC 4.0) by Henrik H. Søndergaard, iNaturalist
- Side 8: «*Dasypoda hirtipes*» (CC BY-NC-ND 2.0) by Hans Hillewaert, flickr
- Side 9: «*Andrena fulva*» (CC BY-NC-ND 2.0) by Tim Worfolk, flickr
- Side 10: «*Macropis europaea* 97409825» (CC BY-NC) by Rasmus Allesøe, iNaturalist
- Side 11: «*Osmia bicornis* f 140401 034.jpg» (CC BY-NC-ND 2.0) by juergen.mangelsdorf, flickr
- Side 12: «Bilde 110774465» (CC BY-NC-SA) by David Genoud, iNaturalist
- Side 13: «*Dufourea dentiventris* 3494840» (all rights reserved) by Gudrun Nilsson, Artportalen
- Side 14: «*Andrena cineraria* 140424 039.jpg» (CC BY-NC-ND 2.0) by juergen.mangelsdorf, flickr
- Side 15: «*Andrena hattorfiana* 294122808» (CCO) by abumadsen, iNaturalist
- Side 16: «*Halictus rubicundus* f 140622 044.jpg» (CC BY-NC-ND 2.0) by juergen.mangelsdorf, flickr
- Side 17: «*Anthidium manicatum* 220620 012.jpg» (CC BY-NC-ND 2.0) by juergen.mangelsdorf, flickr
- Side 18: «*Hylaeus pectoralis*» (all rights reserved) by Kurt Geeraerts
- Side 19: «*Hylaeus rinki*» (all rights reserved) by Kurt Geeraerts
- Side 20: «DSC08204. Shril Carder, *Bombus sylvorum*» (all rights reserved) by Mike Gould, flickr
- Side 21: «hagehumle-soknedal20100815as14-04-10» (CC BY 3.0) by Arnstein Staverløkk, artsdatabanken.no
- Side 22: «Bilde 174008941» (CC BY-NC) by Vladimir Bryukhov, iNaturalist
- Side 23: «*Bombus consobrinus*» (all rights reserved) by Kurt Geeraerts, flickr
- Side 24: «Lys_jordhumle-IMG_4873» (CC BY 3.0) by Jan Ove Gjershaug, artsdatabanken.no
- Side 25: «*Wiesenhumme - Bombus pratorum*» (all rights reserved) by Reinhard Lehne
- Side 26: «Bumble bee on nettles» (CC BY-NC 2.0) by bramblejungle
- Side 27: «*Bombus hypnorum* 130415 036.jpg» (CC BY-NC-ND 2.0) by juergen.mangelsdorf, flickr
- Side 28: «*Bombus wurflenii*» (all rights reserved) by Kurt Geeraerts, flickr
- Side 29: «Åkerhumle» (all rights reserved) by Monika Marcella Kjærstad
- Side 30: «Honey bee on *Verbena bonariensis*» (CC BY 2.0) by conall, flickr
- Side 31: «Catching butterflies.» (CC BY-NC-ND 2.0) by MikaelWiman, flickr

Tegningene av honningbien, de ville biene og alle silhuetene: Melissa Oddie (Norges Birøkterlag)

Humletegningene: Monica Marcella Kjærstad (La Humla Suse)

Tekst: Linn Fenna Groeneveld (Norges Birøkterlag)

Kvalitetssikring: Mikaela Olsen (Sabima)

Norges Birøkterlag, Sabima & La Humla Suse, 3. utgave, mai 2025

Velkommen til bienes verden

Sommerens solstråler varmer, engen står i full blomst og det summer rundt deg. Hvem kan ikke nyte livet nå! Og de små summende insektene er ikke bare en fryd å se på, de er også særdeles gode pollinatorer. De sørger for at en hel rekke med matplanter blir bestøvet og derfor setter frø. Dette er viktig for oss mennesker fordi det fører til god avling av frukt, bær og grønnsaker. Uten insekter blir matfatet vårt mye fattigere!

Men hvem er disse pollinatorene egentlig? Mange av dem er det vi kaller for bier.

Hva er en bie?

Blant insektene, som er virvelløse dyr, finnes det en gruppe som i vitenskapen heter *Hymenoptera*. På godt norsk heter denne gruppen veps eller også årevinger. Årevingene omfatter grupper som maur, planteveps, bier, humler og de gul-svarte dyrene som vi tenker på når vi hører veps. Så alle bier og humler er faktisk veps=årevinger.

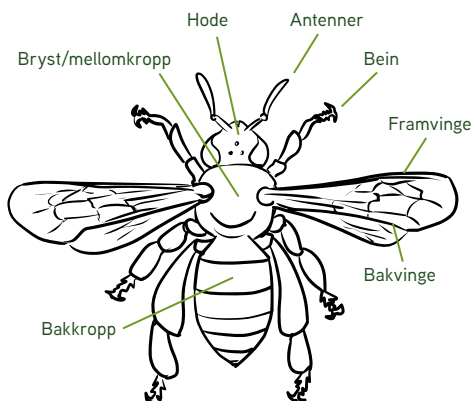
Årevingene har en kropp delt inn i tre deler: hode, mellomkropp (bryst) og bakkropp. På mellomkroppen har de fire vinger (to par) og seks bein.

Innenfor årevingene finnes det en gruppe som i vitenskapen heter Apoidea som omfatter bier og noen apoide veps og denne gruppen sammen blir noen ganger kalt for bier på norsk. Blant biene innenfor Apoidea finner vi humler, solitære bier og honningbien. Så humler er faktisk bier!

Humler vs solitære bier

Humler danner kolonier med en dronning som overvintrer under bakken og bygger opp det nye samfunnet med arbeidere (bare hunner) om våren. Hannene kommer senere, når kolonien er godt etablert, og hjelper til med reproduksjon. Vi kaller de sosiale insekter, det vil si at de lager kolonier med arbeidsdeling og yngelpleie og er nokså avansert.

Solitære bier derimot danner ikke kolonier og lever hver for seg. Hos noen arter overvintrer bare «gravide» hunner og hos andre både hunner og hanner. Hunnene lager reir hvor eggene utvikler seg til voksne bier. Noen ganger samler det seg mange hunner på samme plass og danner såkalte reiraggregasjoner, som kan minne om en koloni. Men det er ingen arbeidsdeling som foregår her. Ingen regel uten unntak: Noen solitære biearter kan bli sosiale når klima tilsier det! For eksempel danner skogbåndbien reiraggregasjoner i Norge, mens den lengre sør i Europa kan bli sosial.

Bli kjent med noen bier og humler

I denne felthåndboken presenteres noen lett gjenkjennelige humler og ville bier. For å sikkert kunne bestemme alle 35 humlearter og 175 solitære biearter som finnes i Norge må man selvfølgelig fordype seg skikkelig i faglitteraturen som vi har oppført på siste side.

Innenfor en art ser ofte dronninger, arbeidere (hunner) og hanner ulike ut, og noen arter har flere fargevarianter. Dessuten har alderen på individene noe å si for fargen på pelsen. De blekes lett ut mot slutten av sommeren. Vi fokuserer mest på hunner i denne felthåndboken.

Bie eller en annen årevinge?

Så hvordan kan vi slå fast om et insekt er en bie eller en annen årevinge? Det er slett ikke lett. Noen ligner veldig på hverandre. Men bier er ofte mere hårete og hvis man bruker lupe, kan man se at hår av en bie har forgreninger og ser nesten ut som en fjær, mens de andre årevinger har hår som er helt rette.

Luringer!

For å gjøre ting enda vanskeligere finnes det fluer, særlig blomsterfluer eller også kalt svevefluer (Syrphidae), som etterligner bier, humler eller andre veps. Disse har som alle fluer bare to vinger istedenfor fire, som årevingene, og kler seg ut som insekter som kan stikke, selv om de selv ikke kan det. Denne likheten med insekter som kan stikke benytter de som en beskyttelse mot å bli spist av for eksempel fugler. Mange fluer kan også gjenkjennes på øyene som utgjør nesten hele hodet og møter hverandre på midten, og ganske korte antenner.

*Humleblomsterflue.
Foto: Gail Hampshire.*

På de følgende sider finner du

- 1 Tegning av dronning/hunnen.
- 2 Silhuett av arten i reell størrelse for hunner
- 3 Bilde av et karakteristisk individ
- 4 **Status på rødlisten** sier noe om risiko for at arten kan dø ut.

Kategoriene som finnes, er:

CR: critically endangered = kritisk truet

EN: endangered = sterkt truet

VU: vulnerable = sårbar

NT: near threatened = nær truet

LC: least concern = livskraftig

DD: data deficient = datamangel

Markhumle

Markhumle er liten og lett gjenkjennelig art med sitrongult kragebånd og rød-oransje bakende. Den er svært vanlig og er utbredt fra Sør-Norge helt til Finnmark, hvor den finnes både i kultur- og skogsmark. Markhumle besøker ulike planteslag, men er ofte å se på bringebær og blåbær der den er en viktig pollinator.

Arten er tidlig ute om våren og kan under gode forhold muligens produsere to generasjoner per sesong i Sør-Norge. Bolet kan være plassert i gamle musebol, fuglekasser, husvegger eller på eller under bakken, hvor mindre kolonier blir bygget opp.

Vitenskapelige navn:

Bombus pratorum

Flygetid: mars - september

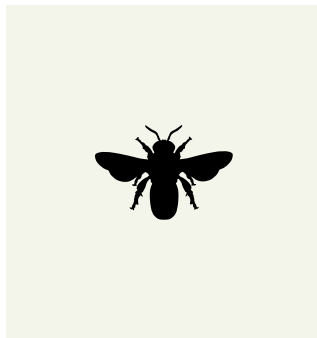

Rødliste: LC least concern - livskraftig

Foto: Reinhard Lehne

Bakkebåndbie

Bakkebåndbie er en av Norges mest sjeldne arter. Den har kun blitt påvist to ganger i Norge, en gang på Tvedestrand på slutten av 1800-tallet, og i nyere tid på Røysehalvøya i Hole, Viken. Fordi vi bare kjenner den fra ett sted i dag, og fordi lokaliteten lett kan gro igjen, er den kritisk truet i Norge. I Danmark er arten regional utdødd mens den er nær truet i Sverige; hvor arten er funnet i Öland og Gotland.

Bakkebåndbie er aktiv fra april til september. Den besøker flere ulike blomster, men liker spesielt kurvplanter. Den lager reir i bakken. Den er typisk å finne på fattige enger på sandholdig jord.

Hunner av bakkebåndbie kan likne veldig på skogbåndbie, med sine hvite bånd langs nedre kanten av bakkroppsleddene, og tilnærmet lik kroppsstørrelse. Men de kan skilles ved å se på bakbeina. Hvor skogbåndbie har oransje hår på oransje bakbein, har bakkebåndbie oransje hår på sorte bakbein.

Vitenskapelige navn:

Halictus eurygnathus
(*H.compressus* synonym)

Flygetid: april- september

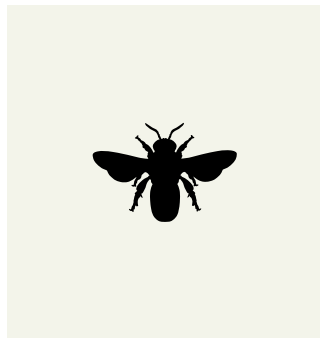

Rødliste: CR critically endangered – Kritisk truet

Foto: Krister Hall

Blåklukkebie

Blåklukkebiene er som navnet tyder på helt avhengig av pollen fra blåklokkene (*Campanula spp.*). Nektar henter de også fra andre blomster. Noen ganger hviler særlig hanner i blåklukkeblomster om natten eller når været er ugunstig.

Hannene og hunnene hos denne arten ser forskjellige ut. Hunnene er mørke med rød bakstuss, mens hannene har en god del lysere gråbrun pels med mindre rødfarget bakstuss.

Blåklukkebiene finnes mest ved kysten på Østlandet og Sørlandet, hvor de lager reirene spredt hver for seg i bakken.

Vitenskapelige navn:
Melitta haemorrhoidalis

Flygetid: juni-juli

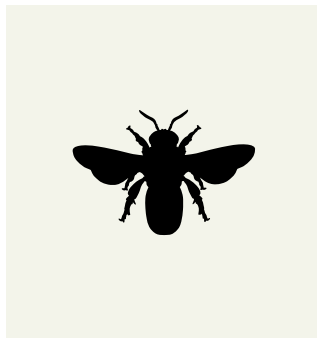

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Henrik H.
Søndergaard

Buksebie

Buksebiene finnes ved kysten i ytre Oslofjorden. Arten trenger tykke sandlag for å bygge reirene som kan ligge opptil en meter under bakken. Ofte er det store reiraggregasjoner på et sted, noen ganger med en felles inngang til flere reir.

Navnet buksebie kommer fra hunnenes tydelige gylne hårdusker på bakbena, som de bruker for å koste sand bort fra inngangen til reiret. Hannene har ikke like tydelige bukser på.

Buksebiene i Norge besøker mest gule kurvplanter for eksempel fra dylleslekta (*Sonchus*) eller lodneføllblomslekta (*Leontodon*). Disse to planteslektene åpner ofte blomstene bare om morgenen, som fører til at buksebiene er ute om morgen og kan lett oversees hvis man er utelukkende ute på biejakt på ettermiddagen.

Vitenskapelige navn:

Dasygaster hirtipes

Flygetid: juni-august

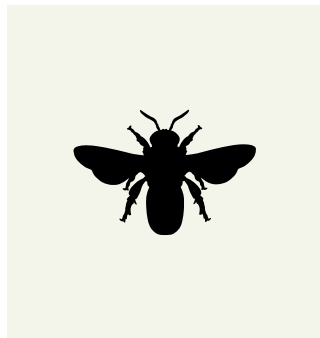

Rødliste: VU vulnerable
- sårbar

Foto: Hans Hillewaert

Flammesandbie

Flammesandbie er en art som har spredd seg nordover i Europa. Arten ble først observert i Norge i Kristiansand i 2013 og har hittil blitt observert i kystnære områder fra Horten til Sandnes. Det forventes at arten vil spre seg i Norge.

Hunnene har en flammerød bakkropp og mellomkropp med tydelig pels, mens beina og hodet er hårete og svart. På grunn av fargen kan denne sandbia forveksles med hornmurerbia, men fargen på beina skiller dem.

Flammesandbie er ute tidlig i sesongen og kan godt finnes i urbane områder, som i parker eller gravlunder. Den besøker gjerne blomstrende busker som rips, stikkelsbær, hagtorn, slåpetorn, noen trær som selje eller frukttrær, men også noen urter, som løvetann og soleieslekta.

Arten kan danne store reiraggregasjoner, og lager reirene i stier, beiteområder, på gressplen og i blomsterbed.

Vitenskapelige navn:

Andrena fulva

Flygetid: april - juni

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Tim Worfolk

Fredløsbie

Fredløsbie er en vanlig art med karakteristisk utvidete bakbein med pollenbørste, som er hvit nærmest kroppen og svart mot foten. Den er av medium størrelse og kroppen er svart med smale hvite hårbånd over bakkroppen.

Fredløsbien er sanker pollen og planteoljer fra fredløsslekta, som fredløs (*Lysimachia vulgaris*) og fagerfredløs (*Lysimachia punctata*). Arten bruker planteoljene for å tette reiret sitt mot vann. Slik klarer fredløsbien å bygge reiret sitt i områder som er litt mere fuktige enn de områder andre biearter krever. Fredløsplanter gir ikke nektar, så fredløsbien sanker nektar fra en rekke andre blomster, blant annet gresstjerneblom.

Arten har blitt funnet fra Kristiansand til begge sider av Oslofjorden og opp til Hønefoss og Kongsvinger.

Vitenskapelige navn:

Macropis europaea

Flygetid: juni - september

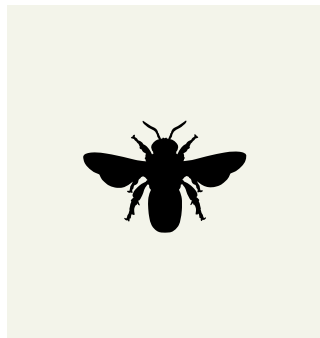

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Rasmus Allesøe

Hornmurerbie

Hornmurerbien er ganske vanlig i Sør-Norge opp til Trondheim og forekommer ofte i byer og ved bebyggelse. Denne arten er iøynefallende på grunn av den kompakte og runde kroppsfasongen og lysende rødbrune pelsen på bakkroppen og veldig mørkt hode og bryst.

Navnet hornmurerbie kommer fra at hunnene bruker to horn i pannen for å forsegle og bygge skillevegg i reiret med leire/gjørme. Hunnene bruker alle mulige typer hulrom for å bygge reiret sitt og Hornmurerbier er ikke uvanlige gjester i insekthoteller.

Hornmurerbier er ikke kresne og besøker mange ulike blomster, også frukttrær.

I 2022, ble en svært likt art, hagemurerbien (*Osmia cornuta*), funnet for første gang i Norge. De to artene kan lett forveksles, men hagemurerbien er litt større og har svartere bryst og mer rødoransje bakkropp. For å virkelig kunne fastslå hvilken art man har funnet, må man studere hornene på pannen av hunnene med en lupe. De er utformet ulikt i de to artene. Hagemurerbien er utbredt i store deler av Europa. De siste tiårene har den hatt en stor spredning, trolig fordi det har blitt et varmere klima. Arten ble først observert i Danmark 2013, i Sverige 2017.

Vitenskapelige navn:

Osmia bicornis

Flygetid: april – juni

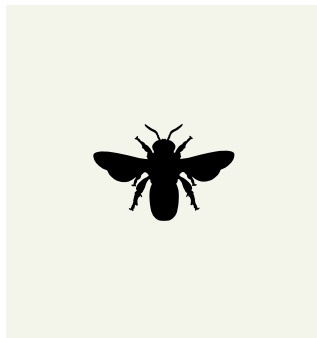

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jürgen Mangelsdorf

Ildsandbie

Ildsandbie er en mellomstor sandbieart som har karakteristisk utseende med en rød bakkropp, med unntak av et sort parti helt øverst på bakkroppen. Arten henter pollen fra blåknapp (*Succisa pratensis*) og noen ganger også rødknapp (*Knautia arvensis*), mens de sanker nektar fra en rekke andre planter, blant annet bringebær (og andre *Rubus* arter) mjødurt, knoppurt og ulike tistler.

Arten er hovedsakelig registrert i lavlandet på Østlandet og i kystnære områder fra Telemark til Vest-Agder. Reirene er plassert i tørr sandjord i åpent landskap i umiddelbar nærhet til vertsplantene. Tilbakegang av slike arealer på grunn av endringer i landbruk og arealbruk har trolig ført til nedgang i ildsanbiebestanden slik at arten nå er sårbar.

Vitenskapelige navn:

Andrena marginata

Flygetid: juli - august

Rødliste: VU vulnerable
– sårbar

Foto: David Genoud

Klokkesolbie

Klokkesolbie er en liten mørk bie som er sparsomt behåret og har en glinsende svart bakkropp. Den ser nesten litt ut som en maur med vinger. Hunnene har kortere antenner enn hannene. Arten er utelukkende knyttet til blåklokkefamilien, hvor den henter pollen. Hannene bruker til og med blåklokkeblomster som overnattingssted, nesten som små feer!

Klokkesolbie finnes hovedsakelig på Østlandet, men er også funnet på Vestland og i Trøndelag. Arten er knyttet til næringsfattige tørrenger.

Arten lager reir i sørvendte skråninger med sandholdig jord hvor man finner flekker med lite til ingen vegetasjon. Skråningene må gjerne være på eldre gårdtun eller ved åkerkanter og veiskråninger, men også på skrotemark og sand- og grustak.

Vitenskapelige navn:

Dufourea dentiventris

Flygetid: juli - august

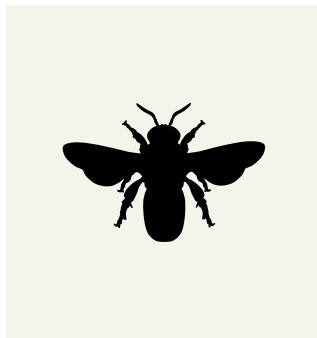

Rødliste: NT near threatened – Nær truet

Foto: Gudrun Nilsson

Praktsandbie

Praktsandbien er veldig lett gjenkjennelig med sin med sin lysegrå dusk i pannen, og sine to lysegrå bånd på mellomkroppen adskilt av et sort bånd. Bakkroppen er derimot hårløs og svart, med en blåmetallisk glans.

Denne arten er vanlig i Sør-Norge nord til Trøndelag og finnes i mange ulike habitat, alt i fra blomsterenger, åpne skogflater, steinbrudd til midt i byen, hvor den har blitt observert til og med i gressplener. Reirene blir bygget i bakken og opptrer ofte i store aggregasjoner.

Praktsandbien er ikke kresen og besøker mange forskjellige blomster. Den kan ofte observeres på løvetann og prestekrage.

Vitenskapelige navn:

Andrena cineraria

Flygetid: april – juli

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jürgen Mangelsdorf

Rødknappsandbie

Rødknappsandbie er den største sandbien vi har i Norge. Hunnene har lite hår, bortsett fra på de hårete bakerste beinparet. Det finnes i to fargevarianter: en som er helt mørk og en som har et bredt, rødt bånd på øvre delen av bakkroppen. Den sistnevnte er mest vanlig i Norge.

Rødknappsandbie er en bie som man kan finne på blomsten rødknapp (*Knautia arvensis*). Arten er helt avhengig av rødknapp som pollenkilde og bakkeina til hunnene ser ofte rosa ut på grunn av den rosa pollen som hunnene tar med i pollenkurvene tilbake til reiret. Men rødknappsandbia er også noen ganger sett på rødknappens nære slektning, blåknapp, når det går mot sensommer. Reirene er plassert i nærheten av rødknapp på områder med sandholdig jord, som for eksempel veikanter eller enger. Arten var tidligere utbredt i kulturlandskapet i lavlandet i hele Sør-Norge, men har i de seneste årene kun blitt funnet i Østfold, Akershus og Agder. Arten trenger store mengder pollen fra rødknapp, ett individ trenger pollen fra 72 rødknappblomster for å klare seg. Tap av leveområder, i form av intensivering av landbruk, gjengroing og utbygging er noen av grunnene til at arten i dag er kritisk truet og står i fare for å dø ut.

Vitenskapelige navn:

Andrena hattorfiana

Flygetid: juni - august

Rødliste: CR critically endangered – Kritisk truet

Foto: abumadsen

Skogbåndbie

Skogbåndbien er en veldig vanlig art i hele Sør-Norge. Den er lett gjenkjennelig med sine hvite bånd langs nedre kanten av bakkroppsleddene.

Hunnen bygger reir i sanden, noen ganger alene og andre ganger i tett naboskap med andre hunner, såkalte reiraggregasjoner. I Norge finnes det plasser hvor 100 reir er plassert samme sted, i sydvendt, sandholdig jord. Det kan virke som om de lever i en koloni med arbeidsdeling, som vi kjenner fra våre honningbier. Men i Norge er det bare reiraggregasjoner som finnes, mens lengre sørover i varmere strøk kan denne arten faktisk begynne å opptre i kolonier!

Skogbåndbien besøker mange ulike blomsterarter fra mange plantefamilier, men er spesielt glad i kurvblomster.

Vitenskapelige navn:

Halictus rubicundus

Flygetid: mai – august

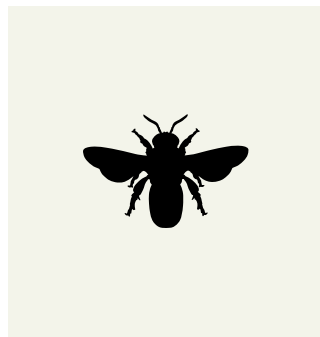

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jürgen Mangelsdorf

Storullbie

Storullbien er stor og robust, men neppe ullen. Begge kjønn er ganske hårløse, i hvert fall på bakkroppen, og har gule flekker i ansiktet og langs kanten av bakkroppen. «Ull»-delen av navnet kommer av at hunnene samler inn hår fra planter, som for eksempel lammeøre, for å bygge reiret. Reiret blir bygget der hvor hunnen finner et passende hulrom i alt fra jord, tørr ved, forlatte reir, til sprekker i murer.

Storullbien er ikke uvanlig i hager på Østlandet, hvor hannene, som er større enn hunnene, patruljerer over et område med mange blomster og forsvare ressurser mot andre insekter. Bare storullbie-hunner, som hannen vil pare seg med, får slippe inn. Andre insekter blir til og med drept med de fire utstikkere som hanen har nederst på bakkroppen. Denne patruljerende flygningen har et veldig karakteristisk mønster: stille svevende for å så skyte fart for å jage bort uønskede inntrengere.

Vitenskapelige navn:

Anthidium manicatum

Flygetid: juni – august

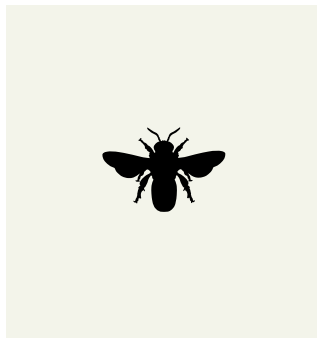

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jürgen Mangelsdorf

Sumpmaskebie

Sumpmaskebie er ganske kresen når det kommer til reirplassen sin. Den er tett knyttet til planten takrør (*Phragmites*), hvor den legger egg i gamle galler (deformasjoner på planter) laget av Lipara-fluer. Opptil 8 celler oppå hverandre finner plass i en galle, og inngangen blir plugget med bladfragmenter. Sumpmaskebie ses ofte på skjermplanter, men den besøker antakeligvis flere ulike planteslag. Arten er registrert rundt Oslofjorden.

Hunnene har trekantaktige gule felt som grenser til øyene på det ganske brede hodet, men kroppen er nokså blank og mørkt. Maskebieer er nesten helt hårløs og har ingen pollenkurv på bakbeina.

Vitenskapelige navn:

Hylaeus pectoralis

Flygetid: juni – juli

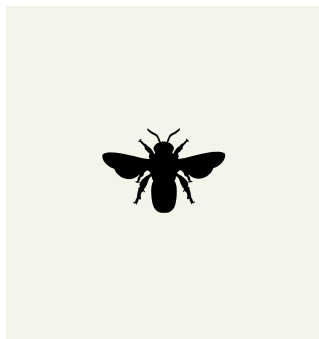

Rødliste: NT near threatened – Nær truet

Foto: Kurt Geeraerts

Svartmaskebie

Svartmaskebie er ganske vanlig på Østlandet. Denne maskebie er den eneste hvor hunnene ikke har noe hvite ansiktstegn. Hele kroppen er mørk og ganske hårløs og det finnes ingen pollenkurv på bakbeina.

Svartmaskebier lager reiret sitt i plantestengler, hvor de gnager hulrom. Opptil 12 yngelceller ligger oppå hverandre og skilleveggene blir laget av plantestengelens marg. Vertsplantene kan for eksempel være bringe- eller bjørnebær. Denne arten er ikke kresen og besøker mange ulike planteslag for å samle nektar og pollen. Pollenet blir transportert i en slags kro, som hos noen fugler.

Vitenskapelige navn:

Hylaeus rinki

Flygetid: mai - august

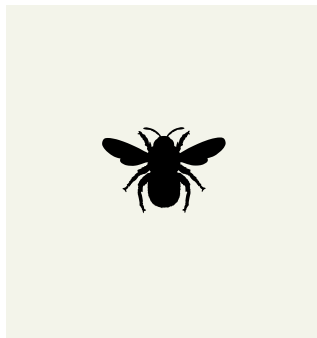

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Kurt Geeraerts

Enghumle

Arten er umiskjennelig hvis du hører den lyse summetonen! Enghumler er små og flyr kjapt, virker rastløse og kan minne mer om bier enn humler. Det finnes to fargevarianter av enghumler, en lys og en mørk. Begge varianter har oransje bakstuss. Den lyse varianten har en gul-grå pels både i kragebåndet, på nedre del av mellomkroppen og på øverste del av bakkroppen, slik at det er bare mørke partier mellom vingene og på midtre delen av bakkroppen. Den mørke varianten er helt mørk med unntak av bakstussen. På grunn av utseendet kan denne lille arten forveksles blant annet med steinhumler.

Enghumle er begrenset til lavlandet på Øst- og Sørlandet. Der arten finnes, er den ofte svært tallrik, særlig ved kysten. Enghumle liker seg best i blomsterrike enger og finnes ved åker- og veikanter, beiteområder og andre åpne områder. Den er ikke kresen og besøker mange ulike planter, blant annet bringebær, rødkløver og andre i erteblomstfamilien.

Bolet ligger oftest oppå bakken, for eksempel i tørrgras, men kan også en gang iblant være plassert under bakken i gamle musebol. Samfunnet er mellomstor med ca. 100 individer.

Vitenskapelige navn:

Bombus sylvarum

Flygetid: mai - september

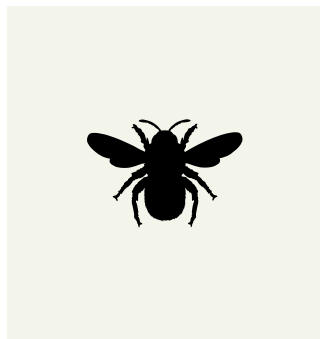

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Mike Gould

Hagehumle

Hagehumlene er store humler med lange ansikt og tunger. Dette fører til at de er gode på å utnytte dype blomster, som for eksempel rødkløver.

Som jordhumlene har hagehumler gule bånd og hvit bakende. Det gule kragebåndet rekker ned litt nedenfor vingefestet, og det andre gule båndet strekker seg fra nedre delen av mellomkroppen til øvre delen av bakkroppen. En lett huskeregel er at hagehumla har et magebelte: det gule båndet strekker seg mellom mellomkropp og bakkropp, mens jordhumle har et hoftebelte: det gule båndet sitter øverst på bakkroppen.

Det finnes også mørke fargevarianter uten gule bånd med variert farge på bakstussen. De er som regel hvite, men kan også være grålig, rødlig eller brunlig. Noen individer kan til og med være helsvarte.

Hagehumler finnes i hele Norge med unntak av Finnmark. Den er mest vanlig i lavlandet og finnes sjeldent over tregrensa. Som navnet tilsier besøker hagehumler ofte blomster i hager, hvor de utnytter mange ulike dype blomster.

Bolet kan være plassert rett under jorda til 50cm under bakken og har vanligvis 50-120 individer.

Vitenskapelige navn:

Bombus hortorum

Flygetid: april - oktober

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Arnstein Staverløkk

Kløverhumle

Kløverhumle er en veldig sjelden art som finnes, som navnet tilsier, gjerne på kløverenger og kulturmark på Østlandet og Innlandet opp til Trøndelag. Arten er ganske stor, med pen og kort lysegul til gyllen pels og et sort bånd mellom vingene. Den lange bakkroppen ser nesten stripe ut på grunn av leddene i bakkroppen.

Kløverhumler er knyttet til rødkløver, fuglevikke, rundbelg og andre erteplanter, men besøker også storengkall, ormetunge, og hannene besøker også tistler. Denne arten er ganske sent ute om sommeren, så man kan ikke forvente å finne arten før juni.

Bolet kan være under bakken i gamle musehull eller på bakken i ganger laget av gnagere i tuer av tørrgras. Samfunnet er av moderat størrelse med opptil 100 individer.

Vitenskapelige navn:
Bombus distinguendus

Flygetid: juni – september

Rødliste: EN endangered
– Sterkt truet

Foto: Vladimir Bryukhov

Lushatthumle

Lushatthumle har den lengste tungen av alle norske humler! Navnet er litt morsomt, det kommer av planten Tyrihjem, tidligere også kalt lushatt, som lushatthumle er tett knyttet til. Planten er svært giftig og ble tidligere brukt for å lage middel mot lus, derav det gamle navnet.

Lushatthumler henter nektar nesten utelukkende fra Tyrihjem. Den lange tungen og et smalt, langt hode gjør at lushatthumlen kan hente nektar fra tyrihjemblomstene som gemmer sine nektarier langt inne i blomsten. De to artene, plante og humle, er spesialtilpasset hverandre: lushatthumle sørger for bestøvning av tyrihjem, og tyrihjemmen gir næring til lushatthumla. Derfor er utbredelsen av de to artene stort sett identisk: fra Østlandet opp til Troms, fra havnivå og opp til 1300moh. Men ikke utbredt langs kysten på Sørlandet eller Vestlandet, og ikke til stede nord for Bardufoss. Mest tallrik på beitemark i fjellbjørkeskogen.

Arten er stor og har oransjebrun pels på mellomkroppen og øvre delen av bakkroppen. Den øverste kanten av bakkroppen kan være mere gul enn oransje. Nedre del av bakkroppen er svart før den går over til en lysere bakstuss som er gråhvit eller gulaktig.

Bolet er plassert under bakken og samfunnet teller 50-70 individer.

Vitenskapelige navn:

Bombus consobrinus

Flygetid: juni - august

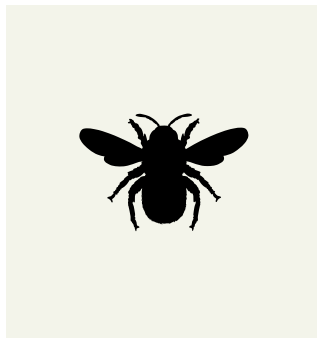

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Kurt Geeraerts

Lys jordhumle

Lys jordhumle er en av våre aller vanligste humler og finnes overalt i Norge fra Sørlandet til Finnmark med unntak av høyfjellet.

Den har en gul krage (øvre delen av mellomkroppen) og et gult bånd på øverste delen av bakkroppen. Dette båndet er gjennomgående og bare på bakkroppen, ikke også på nedre del av mellomkroppen som hos hagehumlen.

Fargemønstret av denne humlen er lett gjenkjennelig, men dessverre er det mange andre arter som ligner veldig: Mørk jordhumle (*Bombus terrestris*), kilejordhumle (*Bombus cryptarum*) og kragejordhumle (*Bombus magnus*). Mørk jordhumle har som navnet tilsier litt mørkere og mere oransjefargete bånd enn de andre jordhumler, og den er også generelt sett litt større en lys jordhumle. Kragejordhumle er mest vanlig lang Vestlandskysten og har et bredere kragebånd som slutter et godt stykke under vingefestene. Kilejordhumle er en kryptisk art, som navnet referer til. Det betyr at det er nærmest umulig å artsbestemme den basert på utseende; DNA-strekkoding må til for å være sikkert. Så man må eventuelt nøye seg med å ha funnet en eller annen jordhumle.

Gjennom sesongen besøker lys jordhumle et bredt spekter av blomster; alt fra selje, løvetann og åkertistel til blåbær og frukttrær.

Bolet er nede i jorda og kolonien er stor og kan omfatte 200-250 individer.

Vitenskapelige navn:
Bombus lucorum

Flygetid: mars - oktober

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jan Ove Gjershaug

Markhumle

Markhumle er liten og lett gjenkjennelig art med sitrongult kragebånd og rød-oransje bakende. Den er svært vanlig og er utbredt fra Sør-Norge helt til Finnmark, hvor den finnes både i kultur- og skogsmark. Markhumle besøker ulike planteslag, men er ofte å se på bringebær og blåbær der den er en viktig pollinator.

Arten er tidlig ute om våren og kan under gode forhold muligens produsere to generasjoner per sesong i Sør-Norge. Bolet kan være plassert i gamle musebol, fuglekasser, husvegger eller på eller under bakken, hvor mindre kolonier blir bygget opp.

Vitenskapelige navn:

Bombus pratorum

Flygetid: mars - september

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Reinhard Lehne

Steinhumle

Steinhumle hunner er påfallende svart, også på beina og undersiden, med en rød, noen ganger rød-oransje bakende. Arten er vanlig i Sør-Norge og finnes opp til Trøndelag. Arten har spredt seg nordover i de siste 50 år og har blitt mere vanlig i Norge. Steinhumler finnes hovedsakelig i lavlandet, ofte i forbindelse med bymiljø og bebyggelse, i hager og langs veikanter hvor det vokser mye hvitkløver.

Bolet, som huser store kolonier med opptil 300 individer, er vanligvis under bakken, men kan også finnes i sprekker i mur, eller andre hulrom. Navnet referer til tilfellene hvor arten har plassert bolet under stein.

Ser du en steinhumle-farget humle som biter hull i blomsten for å få tak i nektar, har du funnet en tyvhumle istedenfor en steinhumle. Sjekk også om pelsen ser mere rufsete ut; dette er typisk for tyvhumlen. Tyvhumla har også en blekere rødfarge på bakstussen og mer brunskjær i den svarte pelsen.

Vitenskapelige navn:

Bombus lapidarius

Flygetid: mars - september

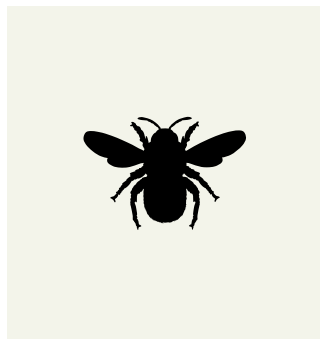

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Bob Knight

Trehumle

Trehumle har en brun-oransje mellomkropp og hvit bakende. Arten er utpreget korttunget og oppsøker derfor planter med åpne blomsterkroner som for eksempel vier, geitrams og bringebær. Trehumle finnes i hele Norge, i hager, skog og mark, og arten har nylig kolonisert Storbritannia og spredt seg i Europa i de siste ti-årene.

Bolet finnes vanligvis over bakken i gamle fuglereir, hulrom i trær eller husvegger. Arten gjør ikke skade på treverket når de flytter inn i husvegger. Trehumler kan bli aggressive når de forsvaret bolet. For eksempel kan de være hissige på småfugl, hvis de har tatt over en gammel fuglekasse. Mennesker derimot er de vanligvis lite interessert i. Koloniene kan bli store med opptil 400 individer.

Vitenskapelige navn:

Bombus hypnorum

Flygetid: mars - september

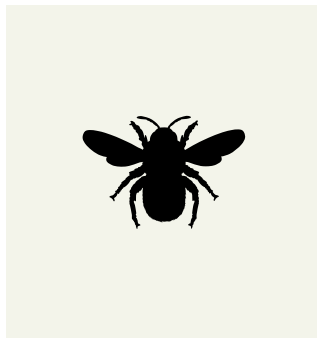

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Jürgen Mangelsdorf

Tyvhumle

Tyvhumle finnes nesten overalt i Norge fra sør opp til Tromsø. Den liker seg best i høyereliggende strøk, som i fjellbjørkeskog.

Navnet kommer av atferden – tyvhumle stjeler nektar fra blomstene ved å bite hull i blomsterkronen, istedenfor å krype inn og bruke tungen for å hente ut nektar. Hvorfor er det ene å «stjele» og det andre ikke? Når humler nesten kryper inn i blomstene og så flyr fra blomst til blomst tar de med seg pollen i pelsen sin, som da bestøver de blomstene de besøker. Når tyvhumlene biter hull i blomsterkronen får de ikke pollen på seg. Så de gjør derved ikke noen bestøvningstjenester for blomsten, men får allikevel nektar. Tyvhumler er fleksible i sine trekkplanter, men sees gjerne på tyrihjel, lupiner, erteplanter og geitrams.

Tyvhumler har en mørk ganske lang og rufsete pels med rødaktig bakstuss. Noen ganger kan man skimte et lyst bånd i kragen. Arten kan forveksles med steinhumle, men atferden gjør det lett å gjenkjenne den.

Vitenskapelige navn:

Bombus wurflenii

Flygetid: juni – september

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Kurt Geeraerts

Åkerhumle

Åkerhumle er en veldig vanlig art som finnes nesten overalt i Norge, bortsett fra Øst-Finnmark. Den liker seg i alle typer terreng fra lavlandet til over skoggrensa, men er ikke vanlig på fjellet. Det finnes tre underarter i Norge som alle har en brun mellomkropp og brun bakstuss, men ellers litt varierende fargemønster på bakkroppen.

Arten er hardfør og flyr også i overskyet vær og langt utover høsten. Den er ikke kresen og besøker mange ulike planteslag, inkludert de med dype blomster, siden tungen er relativt lang.

Bolet ligger oftest på bakken i tørrgras, tuer og stubber, og samfunnet består av 60-150 individer.

Vitenskapelige navn:

Bombus pascuorum

Flygetid: mars - november

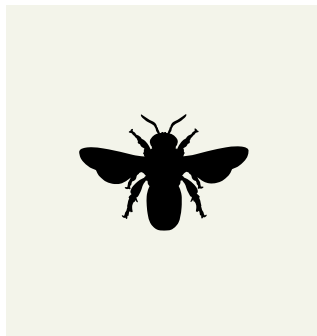

Rødliste: LC least concern
- livskraftig

Foto: Monika Marcella
Kjærstad

Honningbie

Honningbier er sosiale insekter, det vil si at de lager kolonier med arbeidsdeling og yngelpleie. Dronningen legger eggene og arbeidere pleier yngelen og skaffer mat i form av pollen og nektar. Hannene, kalt droner, parer seg med dronningen når den tiden er inne, ellers bidrar de lite. Så alle honningbier som du ser på blomster er faktisk arbeiderbier (hunner).

Biene samler nektaren i honningmagen, og tar den med inn i kuben. Nektaren får med seg litt enzymer fra honningmagen, og så legges den i voksceller og tørkes til ferdig honning. Denne honningen er egentlig bienes matreserver, spesielt med tanke på at en stor klase bier skal overvintre sammen med dronninga. Når vi som birøktere høster honningen, gir vi de sukkerlake i stedet.

Honningbier kan sverme og finne bolig i hule trær, i hulrom i husvegger, på loft, men i vårt nordiske klima blir det gjerne for kaldt. Birøkteren vil gjøre sitt beste for å hente inn igjen en slik sverm og plassere den i en bikube. Så hvis du er opptatt av slagordet «save the bees» er det ikke honningbier du først og fremst trenger å tenke på – de har en birøkter som passer på dem.

Honningbier har mørkt hode og mellomkropp med tett pels - til og med øyene er dekket av hår! Bakkroppen er mindre hårete og fargen kan være alt fra brun til gul med mer eller mindre tydelige tverrstriper, avhengig av rasen. På det bakerste beinparet av arbeiderne finnes det et bredt parti, en såkalt pollenkurv, som brukes for å frakte pollen tilbake til samfunnet.

Vitenskapelige navn:

Apis mellifera

Flygetid: april - september

Rødliste: husdyr,
ikke risikovurdert

Foto: Conall McCaughey

Kilder og ytterlige informasjon

Bollingmo T. 2012. Norges humler med Humleskolen.

Else GR & Edwards M. 2018 Handbook of the bees of the British Isles, Volume 1 and 2.

Elven H. 2022. Ny norsk bieart i Botanisk hage på Tøyen. Forskerbloggen 6. mai 2022. <https://titan.uio.no/blogg/2022/ny-norsk-bieart-i-botanisk-hage-pa-toyen>

Falk S (Author), Lewington R (Illustrator). 2015. Field Guide to the Bees of Great Britain and Ireland.

Haugan HM, Sydenham MAK, Staverløkk A, Ødegaard F, Røsok Ø, Fylkesmannen i Oslo og Akershus. 2019. Våre solitære bier: mangfoldige og fascinerende.

Koel H. De Nederlandse bijen en hun relaties. www.wildebijen.nl.

Røsok Ø, Bengtson R, Anmarkrud JA, Bergersen O, La Humla Suse, Fylkesmannen i Oslo og Akershus. 2018. Våre sårbare humler: på jobb for naturen og oss!

Scheuchl E & Willner W. 2016. Taschenlexikon der Wildbienen Mitteleuropas.

Ødegaard F, Staverløkk A, Gjershaug JO, Bengtson R, Mjelde A. NINA faktabøker. 2015. Humler i Norge - kjennetegn, utbredelse og levested.

Ødegaard F. 2019. Kartlegging av rødknappsandbie *Andrena hattorfiana* i Norge. NINA Rapport 1580.

Alle arter med kart av kartfestede funn og mange bilder

www.artsdatabanken.no

Felthåndboka finnes også som en digital versjon under:

sambi.norbi.no

SamBi

samarbeid for bier

med støtte fra Norges forskningsråd: Prosjektnummer 331662

**NORGES
BIRØKTERLAG**
– siden 1884